

Методичні публікації

Модернізація освіти. Наука і практика

УДК 364.63:616.98-053

О. І. Остапійовський,

кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки і психології ВППО

Упровадження «Програми 15» у Волинській області

Зроблено огляд «Програми 15», орієнтованої на активізацію профілактичної роботи щодо ВІЛ, насамперед у родині та виховним процесом, спрямованим на розвиток життєвих навичок особистості, її самодостатності, формування у молоді здатності до об'єктивної оцінки означеного явища, зокрема його суспільної небезпеки. Також здійснено короткий аналіз програми: її структури, особливостей та результатів апробації, в тому числі у Волинській області.

Ключові слова: «Програма 15», гендерно-віковий підхід, профілактика ВІЛ.

Ostapiovskyi O. I. Implementation of „Program 15” in Volyn Region.

A brief overview of „Program 15” aimed at activating preventive work on HIV, first of all in the family. Educational process directed at developing the person's life skills, self-sufficiency, and forming the ability of young people to objectively assess this phenomenon, in particular its social danger. A brief analysis of the program is also carried out: its structure, features and results of testing, as well in Volyn region.

Key words: „Program 15”, gender and age approach, HIV prevention.

Програма «15» – це ефективна сучасна технологія групової роботи з підлітками та їх батьками, метою якої є створення умов для підвищення якості життя та запобігання розповсюдженню соціально небезпечних явищ і захворювань (ВІЛ-інфекції, ІПСШ, алкоголізму та наркоманії) у суспільстві [1]. Програма є розробкою Українського фонду «Благополуччя дітей» у рамках проекту «Програма 15»: профілактика ВІЛ-інфекції та підтримка психосоціального здоров'я в Україні», який упроваджується за підтримки Protestant Agency for Diaconia and Development – Bread for the World – Protestant Development Service (Німеччина).

Мета «Програми 15» – сприяти набуттю учасниками знань щодо соціально небезпечних захворювань і явищ, формуванню відповідального ставлення до власного життя і здоров'я та життя і здоров'я інших людей як до найвищої індивідуальної та суспільної цінності, розвиткові в учасників навичок здорового способу життя, умінь проводити саморефлексію і самооцінку своєї життєдіяльності.

Завдання «Програми 15»: привернення уваги підростаючого покоління й дорослого населення до актуальних проблем сучасності – ВІЛ-інфекції, ІПСШ, алкоголізму, наркоманії, насильств різного роду; стимулювання уяви учасників у пошуках власного розуміння цінностей, гідності, моралі, причин і наслідків соціально небезпечних захворювань та явищ; розвиток комунікативної компетентності представників

різних вікових груп; сприяння формуванню в учасників відповідальності, критичного й піклувального мислення, виробленню власної позиції щодо морально-етичних ситуацій сучасного життя.

Основними орієнтирами Програми є: формування в учасників коректних знань і уявлень щодо соціально небезпечних захворювань та явищ і шляхів запобігання їм; формування відповідальної поведінки стосовно власного життя і здоров'я та життя і здоров'я оточуючих; покращення родинних стосунків; набуття вмінь адекватного прийняття рішень у різноманітних життєвих ситуаціях.

Програма є унікальною, оскільки орієнтована на активізацію профілактичної роботи щодо ВІЛ, насамперед у родині, де є діти віком 14–17 років, які відвідують загальноосвітні навчальні заклади. Групи підлітків і значущих для них дорослих можуть формуватися на базі певної загальноосвітньої школи чи професійно-технічного закладу. До них можуть входити як учні одного класу, так і їхні однолітки з паралельних класів. Однак головною вимогою та умовою проведення зустрічей є спільна участь у заходах Програми підлітків і їх батьків (або значущих для підлітка дорослих).

В основу об'єднання у групи за «Програмою 15» покладено гендерно-віковий підхід: підлітки (юнаки, дівчата) та дорослі, які представлені батьками (матері й батьки) підлітків чи іншими значущими дорослими

(брати, сестри, інші члени родини, хресні, опікуни/піклувальники, сусід/сусідка, викладачі творчих секцій, спортивні тренери, психологи, інші), які мають можливість справляти певний виховний вплив на підлітка. Тому робота в Програмі здійснюється у чотирох групах: хлопці віком 14–17 років; дівчата віком 14–17 років; матері або інші представниці близького оточення підлітка жіночої статі; батьки або інші представники близького оточення підлітка чоловічої статі.

Такий підхід до формування груп зумовлений тим, що ефективна комунікація, вільність у висловлюваннях, довіра, ширість легше проявляються в групі однолітків, тим більше однієї статі.

Для учасників тренінгів Програма дає можливість, зокрема для підлітків: краще пізнати себе, проаналізувати своє ставлення до багатьох аспектів життя, навчитись приймати рішення, змінювати свою поведінку за своїм бажанням; дізнатись, як будувати довірливі взаємини з рідними, друзями, коханими людьми; навчитись бути життєво активними та ефективно досягати поставлених цілей; змістово провести час, поспілкуватися з однолітками та дорослими; набути знань і навичок та поділитись інформацією з іншими. Для батьків: обговорити у комфортних умовах питання, які їх цікавлять, зокрема щодо дітей, побудови сімейних стосунків, ознайомитися з досвідом інших батьків; навчитись краще розуміти свою дитину; поліпшити навички спілкування; краще орієнтуватись у таких складних темах, як репродуктивне здоров'я, профілактика ВІЛ/СНІДу, насильство тощо; познайомитися з новими людьми, іншими родинами, набути нових знань, знайти відповіді на питання, що хвилюють сім'ю.

Програма складається із 16 зустрічей. Перша зустріч «Знайомство» передбачає ознайомлення учасників зі змістом та завданнями Програми, сприяє свідомому прийняттю рішення взяти у ній участь, допомагає членам гендерно-вікових груп познайомитися і створити робочі групи.

Друга зустріч «Ефективне спілкування» націлена на підвищення рівня комунікативних навичок учасників та вдосконалення їх навичок активного слухання.

Одна з базових тем Програми «Цінності. Здоров'я як цінність» винесена авторами на початок курсу, тому що всі наступні теми розглядаються з урахуванням ціннісного підходу до себе, інших осіб та явищ дійсності.

Четверта зустріч «Любов та відповідальність» сприяє усвідомленню учасниками необхідності відповідальної поведінки у процесі формування близьких взаємин та інтимних стосунків, акцентує увагу на важливості відповідальної статевої поведінки в контексті епідемії ВІЛ-інфекції.

П'ята зустріч «Здоров'я тат і мам, теперішніх і майбутніх» мотивує учасників на збереження

репродуктивного здоров'я, спонукає їх до усвідомлення власної відповідальності за стан репродуктивного здоров'я.

Зустріч «Стереотипи та упередження» дає учасникам змогу усвідомити вплив стереотипів та упереджень на стосунки з іншими людьми, у тому числі з ВІЛ-позитивними особами і представниками маргінальних груп, і випереджує зустрічі, присвячені профілактиці ВІЛ-інфекції та вживання алкоголю й наркотиків.

Наступні чотири зустрічі об'єднано у профілактичний блок: «Алкоголь: шукаємо альтернативу», «Наркотики: як уникнути», «ВІЛ – захисти себе», «Запобігти насильству».

Наступний блок зустрічей можна назвати «особистісним», він об'єднує в собі теми: «Людська та особиста гідність», «Мое життя – моя відповідальність», «Що таке благополуччя», «Проходження через зміни», «Життя як подорож». На шістнадцятій «Завершальній зустрічі» аналізується проведений курс, підбиваються підсумки здобутих знань та навичок.

Кожне заняття прописане за такою схемою: Форма проведення; Час проведення; Мета зустрічі; Завдання; Матеріали та обладнання; Обґрунтування місця і завдань зустрічі у структурі тренінгового курсу; План проведення зустрічі; Детальний опис ходу проведення вправ.

Форма проведення занять у гендерно-вікових групах – тренінг; у загальних зустрічах, як правило, поєднуються виступ експертів, «запитання – відповіді», перегляд відеоматеріалів, загальне обговорення. Також кожна зустріч присвячена обговоренню певної теми, які разом становлять структуроване й логічно побудоване ціле, підпорядковане одній меті.

У програмі використовуються інтерактивні вправи, керовані фантазії, конфронтації, арттерапевтичні методики, робота в малих групах, обговорення життєвих ситуацій та особистого досвіду учасників, мозковий штурм, міні-лекції, перегляд відеоматеріалів, рольові та моделювальні ігри.

Варто звернути увагу, що на кожній зустрічі (на початку) є зворотний зв'язок за попередньою темою, який має на меті нагадати тематику попереднього заняття, побачити, простимулювати обговорення учасниками теми в сім'ї та «створити прецедент» для початку спілкування у родинах.

«Програма 15» відрізняється від інших просвітницько-профілактичних програм, які діють у нашій державі, такими особливостями:

1. Актуалізує сімейні зв'язки, оскільки передбачає участь членів однієї родини (підлітків та їхніх батьків чи значущих для підлітка дорослих), що дозволяє створити умови для поліпшення внутрішньосімейних стосунків.

2. Сприяє створенню умов для поліпшення якості життя, набуттю індивідуального конструктивного досвіду вирішення власних проблем, дає учасникам змогу відчути свою відповідальність у формуванні власних позитивних змін.

Методичні публікації

3. Використання гендерно-вікового підходу уможливлює більш ефективну комунікацію як у групах учасників, рівних за віком, так і у взаєминах між батьками й дітьми.

4. Регулярні зустрічі по 3 години упродовж 3-4 місяців забезпечують тривалу систематичну профілактичну дію, дозволяють спостерігати за особистісними змінами, що відбуваються у групах учасників та, за необхідності, коригувати їх. Завдяки своїй сталості Програма дає можливість побачити результати особистісних і групових зустрічей, закріпити позитивні зміни й окреслити нові гори, а створена атмосфера довіри, підтримки й допомоги групи тренерів допомагає пройти процес особистісних змін у максимальному комфорній і безпечній обстановці.

5. «Програма 15» створює єдине понятійно-інформаційне поле для спільного обговорення актуальних питань і проблем, формування культури міжособистісних взаємин та системи цінностей.

6. Окрім виконання специфічних профілактичних завдань, Програма містить широкий перелік тем, які сприяють різnobічному розвитку особистості.

7. Програму основано на наукових підходах і принципах, які довели свою ефективність у формуванні позитивних життєвих навичок (когнітивно-поведінковий і розвивальний підходи, базові принципи організації превентивного навчання у сфері наркоманії, ВІЛ/СНІДу в освітньому середовищі, гендерно-віковий принцип, підхід до вибору та роботи груп, модель інформаційно-мотиваційно-поведінкових навичок – більш відома як модель зміни поведінки Fisher&Fisher) тощо [2].

Дослідження, проведене в рамках апробації «Програми 15» у Волинській області, показало:

На думку респондентів, у середньому збільшився час їх спілкування. У дітей із 34 % до 51 % збільшилася частка тих, хто спілкується з батьками більше 2 годин на добу. У батьків збільшилась частка тих, хто спілкується з дітьми 1-2 та більше ніж 2 години на добу.

У батьків збільшилась частина тих, хто оцінює свої стосунки з дітьми як «дружні» (з 41 % до 49 %) та «теплі» (з 17 % до 40 %).

Також у процесі проходження Програми значно зросло відчуття довіри між батьками та дітьми. Наприклад, після участі у Програмі більшість дітей (84 %) та батьків (86 %) стверджували, що довіряють одне одному.

За оцінкою як батьків, так і дітей, після проведення занять за Програмою батьки стали частіше застосовувати у взаєминах з дітьми та їх вихованні майже всі запропоновані позитивні дії і прийоми. Зокрема, вони почали частіше проводити вільний час із дітьми, спілкуватися з ними на цікаві для них теми, обговорювати сімейні проблеми, особисте життя,

спокійно пояснювати та надавати емоційну підтримку, спільно займатися сімейними справами тощо.

На думку дітей, за час, що минув після навчання, батьки стали рідше застосовувати запропоновані для оцінювання негативні форми взаємодії та виховання, зокрема примус до виконання домашніх обов'язків, заборони, фізичні покарання, рідше підвищували на них голос. З точки зору батьків, вони менше вдавалися до заборон та фізичних покарань, проте навіть частіше використовували такі виховні дії, як примус, зауваження та підвищення голосу, дещо частіше сварилися. Вочевидь, навіть застосовуючи санкції, батьки почали робити це делікатніше, або ж загальні позитивні зміни у стосунках сприяли кращому розумінню дітьми дій батьків.

За даними проведеного дослідження, середня оцінка дітьми своїх стосунків з батьками зросла від 75 до 86 балів за стобальною шкалою. У дорослих також спостерігалося виразне збільшення середньої оцінки своїх стосунків з дітьми (від 77 до 89 балів) [2].

Проведення навчання за «Програмою 15» сприяло формуванню у більшості учасників коректних знань і поглядів із питань безпечної сексуальної поведінки, захворювань, які передаються статевим шляхом, і ВІЛ та засобів запобігання їм, щодо різних видів насильства і шляхів уникнення ситуацій, з ними пов'язаних. По завершенні навчання за Програмою значна частина учасників демонструвала коректне розуміння ризиків, пов'язаних із ранніми сексуальними стосунками, вживанням алкоголю і наркотиків.

Пілотне впровадження Програми засвідчило позитивний вплив занять на загальний мікроклімат у родинах учасників, покращення комунікації між членами сімей, зменшення емоційного напруження, сприяло створенню родинної комфортої атмосфери. Завдяки введенню до змісту Програми тем із власної гідності та цінностей людини курс набув ще більшої значущості як для дорослих, так і для підлітків щодо результативного управління здоров'ям (зокрема, його психічною, соціальною складовими), формування свідомого ставлення людини до свого життя і здоров'я, профілактики негативних тенденцій у поведінці учасників.

Здобуті результати перших років реалізації Програми у Волинській області можна вважати цілком позитивними щодо зміни ставлення цільових груп до вищезазначених негативних соціальних явищ і зміни власної поведінки. Програма отримала схвальні відгуки від учасників її адміністрації навчальних закладів, фахівців соціальних служб та громадських організацій, які діють у пілотних територіальних громадах; спостерігається активізація діалогу молоді та підлітків зі значущими для них дорослими на актуальні теми збереження здоров'я і налагодження комунікації між поколіннями.

Література

1. Український фонд «Благополуччя дітей». URL: <https://childfund.org.ua>
2. Програма 15 / О. Ю. Закусило, А. В. Калініна, В. І. Кириченко, В. П. Лютий, О. І. Остапійовський. Київ: ФОП Савісько І. С., 2017. 808 с.